

Warszawa, 15.09.2017 r

Dr hab. Jan Łaszczyk, prof. APS
Akademia Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej
Zakład Metodologii i Pedagogiki

OCENA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Anny Marii Mróz nt. *Metody i formy pracy nauczyciela w kreowaniu kompetencji kluczowych dla zrównoważonego rozwoju*, napisanej pod kierunkiem promotora prof. UP Barbary Kędzierskiej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Koncepcja zrównoważonego rozwoju rodziła się na gruncie napięć pomiędzy krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Istota zrównoważonego rozwoju, utożsamiana często z dążeniem do ochrony środowiska naturalnego, wykracza poza ochronę przyrody czy równowagę ekologiczną. Rodzi się z analiz ekspertów ale także praktyczno-życiowych doświadczeń dowodzących, że możliwości globu ziemskiego są ograniczone, a kontynuacja podstawowych tendencji związanych z rozwojem przemysłowym świata wymaga zahamowania, a nawet odwrócenia. Jak dowodzą wyniki ekspertyz tempo zużywania przez człowieka podstawowych surowców oraz wytwarzania zanieczyszczeń przekracza już granice fizycznej wytrzymałości i prowadzić może do niekontrolowanego załamania. Katastrofatanie jest nieuchronna, a jej uniknięcie wymaga gruntownej rewizji praktyk prowadzących do ciągłego wzrostu konsumpcji materialnej oraz liczby ludności, ciągle dysponujemy bowiem warunkami umożliwiającymi budowę społeczeństwa zdolnego do przetrwania. Byłoby oczywiście powodem do radości, gdyby tendencje do wykorzystania takich warunków zrealizowały się samoczynnie i zahamowały lub spowodowały odwrócenie niekorzystnych procesów. Tak jednak nie jest toteż coraz częściej nadzieja na uratowanie globu przed nieuchronną katastrofą lokowana jest w odpowiednio realizowanych działaniach wychowawczych i kształceniowych. Stąd zapewne siła haseł głoszących potrzebę inwestowania w odpowiedni rozwój kapitału ludzkiego, przekonanie o kluczowym znaczeniu edukacji i troski o jakość młodego pokolenia z jednej strony oraz coraz wyraźniej artykułowane zapotrzebowanie społeczne na ludzi rozumiejących współczesne zagrożenia oraz potrafiących kreatywnie dokonywać wartościowych zmian w otoczeniu. Przygotowana przez mgr Annę Marię Mróz rozprawa doktorska stanowi krok na drodze gromadzenia

wiedzy z zakresu wyróżnionych zagadnień przez co jej rozprawa wpisuje się w nurt badań podejmujących niezwykle aktualną problematykę społecznego funkcjonowania jednostek wyróżniających się wysokim poziomem rozumienia współczesnych problemów rozwojowych Świata oraz potrafiących skutecznie odpowiedzieć na narastające zagrożenia związane z tym rozwojem.

Oceniana rozprawa doktorska jest pracą empiryczną, a poddana eksploracji badawczej problematyka posiada przede wszystkim wartość poznawczą. Wprawdzie autorka twierdzi, że dążyć będzie także do zrealizowania celu praktycznego, który określa jako „... opracowanie autorskiej strategii kształcenia i doskonalenia nauczycieli w zakresie kształtowania kluczowych kompetencji przyszłości, warunkujących wspieranie uczniów w ich harmonijnym rozwoju” (s. 121) jednakże tak ujęty zamiar to nic innego jak zapowiedź wypracowania konceptualnej propozycji o trudnej do przewidzenia wartości praktycznej. Wprawdzie wiadomo, że nie ma niczego bardziej praktycznego od dobrej teorii jednakże prawda ta dotyczy teorii właśnie, a niekoniecznie odnosi się do autorsko uformowanych wniosków „... w zakresie założeń i sposobów kształcenia wspierającego harmonijny rozwój uczniów” (s. 254).

Szczegółową analizę a następnie ocenę dysertacji przedstawię w kilku oddzielnie potraktowanych aspektach.

1. Konstrukcja pracy

Będąca przedmiotem oceny rozprawa doktorska to objętościowo pokaźne opracowanie liczące w sumie 291 stron tekstu podzielonego na pięć rozdziałów opatrzonych wstępem. W istocie tekst merytorycznie podporządkowany rozwiązaniu podjętego zagadnienia zawarty jest na 266-ciu stronicach. Pozostałe karty wypełnione są treściami innymi i obejmują: zestawienie bibliograficzne i wykaz źródeł internetowych oraz aneksy prezentujące zastosowane narzędzia badawcze.

Bibliografia liczy 175 publikacji i została dobrana w sposób prawidłowy – zawiera pozycje zwarte oraz artykuły. Wśród przywołanych pozycji bibliograficznych znajdujemy zarówno pozycje klasyczne jak i najnowsze publikacje pedagogów, psychologów, socjologów oraz metodologów. Autorka wykazuje także 17. Źródeł internetowych. Całość pracy cechuje względna przejrzystość, spójność logiczna i komunikatywność językowa choć w tym zakresie sformułuję w dalszej części pewne uwagi.

Opiniowana rozprawa posiada typowy dla prac empirycznych układ, a jej treści uformowane zostały w następujących rozdziałach zatytułowanych kolejno:

1. Edukacja wobec cywilizacyjnych wyzwań;

2. Kluczowe kompetencje dla zrównoważonego rozwoju;
3. Założenia metodologiczne badań własnych;
4. Metody i formy pracy nauczyciela w kształtowaniu kompetencji kluczowych dla zrównoważonego rozwoju;
5. Harmonijny rozwój ucznia warunkiem zrównoważonego rozwoju społeczeństwa – autorski program kształtowania i rozwijania kompetencji kluczowych dla zrównoważonego rozwoju.

Licząca baz mała 120 stron zwartego tekstu część przeglądowna stanowi udanie skonstruowaną syntezę wiedzy źródłowej stanowiącej podstawę dla zbudowania własnego programu badawczego. Rozdziały przeglądowe, wypełniające niemal połowę objętości dysertacji, mają postać swoistego kompendium wiedzy (może trafniej należałoby powiedzieć: informacji) z zakresu problematyki sygnalizowanej jej tytułem. Wprawdzie Autorka ogranicza się w zasadzie do referowania ustaleń lub stanowisk innych badaczy, jednak nieobecność własnego ustosunkowania się do prezentowanych twierdzeń nie stanowi tu dokuczliwego braku. W każdej rozprawie doktorskiej treści części przeglądowej stanowią odwołanie do wiedzy znanej, ugruntowanej i są przede wszystkim świadectwem erudycji doktoranta. Należy przyznać, że autorka wykorzystała źródła bibliograficznie w sposób poprawny, ponieważ to na ich podstawie opracowała teoretyczne podstawy badań, a także skorzystała z nich w części empirycznej, odnosząc się do stosownych teorii i wyników badawczych wybranych autorów. Literatura pomogła jej również w interpretacji otrzymanych danych empirycznych.

2. Koncepcja metodologiczna badań własnych

Poziom naukowy rozprawy w zasadniczym stopniu zależy od przyjętej koncepcji metodologicznej badań własnych. Tę autorka przedstawia na dwudziestu stronach tekstu, w którym bardzo szczegółowo, a miejscami wręcz drobiazgowo, prezentuje sposób przygotowania i przeprowadzenia badań zmierzających do rozstrzygnięcia głównego problemu doktorantki sformułowanego w postaci pytania: *Jakie metody i formy kształcenia wykorzystują nauczyciele dla formowania kompetencji kluczowych dla zrównoważonego (harmonijnego) rozwoju wśród uczniów na III i IV etapie nauczania?* Dzięki wyczerpującej relacji autorka uzyskuje dwa bardzo ważne efekty:

- prezentuje szczególnego rodzaju wzorzec dla tych, którzy chcieliby pójść jej drogą i podjąć się rozwiązywania zagadnienia analogicznego lub o podobnym charakterze,
- w pełni uwiarygodnia wyprowadzone na podstawie badań empirycznych wnioski, a to poprzez wyraźną specyfikację poddanych obserwacji zmiennych, prezentację metod i

narzędzi badawczych oraz wyraźne określenie sposobów kontroli i pomiaru tych zmiennych.

Podkreślenia wymaga wielość metod zastosowanych do kontroli i pomiaru wyróżnionych zmiennych. Autorka wykorzystwała starannie przygotowaną ankietę, wywiad bezpośredni, test wiedzy dotyczącej założeń edukacji dla zrównoważonego rozwoju, a także analizę dokumentów, którą doktorantka nazywa wtórną analizą danych jakimi są wyniki uzyskane przez innych badaczy podczas realizacji własnych projektów badawczych. Dzięki wskazanej wielorakości metod użytych podczas przeprowadzonych badań możliwym okazało się rozstrzygnięcie szerokiego wachlarza zagadnień, dających się sprowadzić do kategorii obejmujących:

- wielostronną charakterystykę badanej grupy umożliwiającą uchwycenie właściwości znaczących dla efektów prowadzonego kształcenia,
- ustalenie form i metod pracy dydaktycznej prowadzonej przez badanych nauczycieli,
- określenie warunków i okoliczności sprzyjających efektywności pedagogicznej pracy skierowanej na formowanie kluczowych dla zrównoważonego rozwoju kompetencji uczniów,
- określenie kierunków doskonalenia nauczycieli dla potrzeb edukacji do zrównoważonego rozwoju.

W tym miejscu formułuję krytyczną uwagę odnoszącą się do metodologicznych rozstrzygnięć doktorantki. Deklarowana przez nią strategia badawcza – będąca także konsekwencją sposobu ujęcia podjętego problemu – przyjmuje postać opisu stanu rzeczy i jest podporządkowana odpowiedzi na pytanie *jak jest?* Usprawiedliwia to w pełni odejście doktorantki od zamiaru formułowania hipotezy roboczej. Strategię tę utwierdzają także szczegółowe pytania problemowe dotyczące diagnozy dotyczącej nauczycielskich działań podejmowanych i realizowanych na rzecz edukacji uczniów. Tymczasem Autorka wykracza poza charakterystykę stanu rzeczy wyróżniając także zmienne niezależne oraz prowadząc swoje badanie nie tylko w stronę opisu stanu rzeczy ale także podejmując usiłowania wyjaśnienia przyczyn (łagodniej mówiąc – uwarunkowań) stosowanych przez badanych nauczycieli metod i form podejmowanej i realizowanej pracy dydaktycznej. To nie jest źle. Przeciwnie – głównym zadaniem nauki nie jest opis lecz wyjaśnianie. Rzecz jednak w tym, że zarówno sposób formułowania problemu głównego jak też sformułowane szczegółowe pytania problemowe nie wskazują, że doktorantka zamierza poszukiwać odpowiedzi na pytanie *dlaczego jest tak, jak na to wskazują fakty?* Takie skierowanie pracy wymagało by

postawienia pytań o zależności przyczynowo - skutkowe, a takich pytań w recenzowanej pracy nie znajdujemy.

3. Ocena całości opracowania

Zacznijmy od kwestii podstawowej dla każdej pracy naukowej to jest od jej konceptualizacji. Tutaj muszę zgłosić kilka uwag krytycznych. Zarówno sam temat rozprawy jak też sformułowane w niej pytania badawcze ale także rozważania autorki w wielu miejscach dysertacji sugerują, że prowadzenie skutecznej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju warunkowane jest stosowaniem specyficznych metod i form kształcenia. Jednakże zrealizowane badanie ignoruje to założenie bowiem doktorantka – pytając badanych nauczycieli o stosowane przez nich w tym celu metody i formy pracy – przedkłada im do wyboru ogół wypracowanych przez pedagogikę, klasycznych sposobów realizacji zadań dydaktycznych. Nie może zatem dziwić, że uzyskane przez Autorkę rezultaty są podobne do tych, jakie charakteryzują typowe sytuacje szkolne, w których nauczyciel dobiera metodę do wybranego (stawianego przed nim) celu edukacyjnego jak np. kształtowanie myślenia krytycznego, myślenia przewidującego, umiejętności współpracy itd. Wykonane przez doktorantkę badanie rysuje więc panoramę sposobów pracy nauczycieli poszczególnych przedmiotów przy czym nie jest pewne, na ile sposoby te są specyficzne dla potrzeb edukacji do zrównoważonego rozwoju.

Wrócić także trzeba do podjętego w recenzji wątku wyjaśniania, a więc identyfikacji relacji przyczynowo - skutkowych. Ten aspekt przejawia się szczególnie w rozdziale zawierającym prezentację i analizę uzyskanych wyników empirycznych. Przedstawiono tutaj syntezy, które – jak sądzę – mają pokazywać zależności między wyróżnionymi zmiennymi niezależnymi oraz sposobami pracy nauczycieli. Prezentowane wykresy nie tylko nie są czytelne ale stanowią nietrafnie dobrany sposób charakteryzowania wyróżnionych związków w badanej zbiorowości. Dla egzemplifikacji poczynionej uwagi przywołam następujący przykład szczegółowy. Referując sposoby kształtowania przez nauczycieli kompetencji *projektowanie rozwoju* autorka stwierdza, że najczęściej w tym celu wykorzystywano metody rozwijające twórcze myślenie, w następnej kolejności – burzę mózgow, dalej – projekt indywidualny, następnie techniki planowania itd. Jednakże jeśli w tej charakterystyce uwzględnimy przedmioty kształcenia – a tak czyni doktorantka w dalszej części idąc w kierunku badania zależności – to okazuje się, że ta kolejność inna jest na języku polskim, inna na historii, jeszcze inna w realizacji języków obcych i przedmiotów ścisłych. Dane te obrazowane na wspólnym wykresie tworzą obraz nieczytelny i nie dający odpowiedzi na pytanie o domniemane korelacje. Mówiąc o konceptualizacji całego badania nie sposób

pominąć fakt, który posiada wagę znaczącą dla interpretacji uzyskanych rezultatów empirycznych. Mam tu na myśli poziom wiedzy badanych nauczycieli o istocie zrównoważonego rozwoju oraz edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Jak stwierdza doktorantka ponad 200 spośród 337 poddanych badaniu nauczycieli uzyskało niskie lub bardzo niskie rezultaty w przeprowadzonym teście wiedzy. W tym stanie rzeczy trudno rozstrzygnąć, czy stosowane przez nauczyciela metody i formy pracy dobierane są intencjonalnie, czy też są efektem wyborów przypadkowych albo rutynowych. Wywiady przeprowadzone z czterema nauczycielami, którzy uzyskali najwyższe wyniki i czterema o rezultatach najniższych nie oddalają wskazanej słabości.

Dotychczas zaprezentowane oceny mają wydźwięk głównie krytyczny. Sądę, że z krytyki tej – jeśli autorka ją podzieli – wyniknąć mogą jakieś korzyści dla jej przyszłej aktywności naukowej. Pragnę jednocześnie podkreślić, że wypowiedziane uwagi krytyczne nie umniejszają mojego uznania dla wysiłków i osiągnięć doktorantki, które uznaję za bezsporne. Pozytywna ocena całości wynika z odniesienia recenzowanej dysertacji do cech udanej rozprawy doktorskiej, do których należy zaliczyć.

- po pierwsze, podjęcie istotnego zagadnienia poznawczego. Tak jest w przypadku rozprawy przedstawionej przez mgr Annę Marię Mróz. Poznanie zakresu i sposobów działań nauczycieli na rzecz edukacji dla zrównoważonego rozwoju stanowi zagadnienie ważne i aktualne, dobrze wpisujące się w potrzeby naszego społeczeństwa;

- po drugie, równie ważne, powinna dowodzić należytego przygotowania teoretycznego doktorantki, wyrażającego się odpowiednim do podjętego zagadnienia poziomem erudycji oraz umiejętnością wyboru właściwej drogi postępowania badawczego. Erudycja autorki jest bezsporna – wykaz bibliograficzny liczy pokaźny zestaw literatury, w przeważającej mierze monografii, rozpraw i artykułów naukowych. Prawda, że analiza literatury w części przeglądowej nie odzwierciedla w pełni zawartości przywołanych pozycji jednakże zawarte tu rozważania świadczą, że autorka przyswoiła główne wyniki odnoszące się do rozpatrywanej problematyki. Rozstrzygnięcia metodologiczne pozwoliły ostatecznie zrealizować założony program badawczy

- po trzecie, uzyskane wyniki mają bezsporną wartość dla teorii i praktyki pedagogicznej. W tym zakresie należy odnotować kilka rezultatów niebanalnych jak np. diagnoza stanu przygotowania nauczycieli do podejmowania i realizacji zadań na rzecz zrównoważonego rozwoju czy też stosunek nauczycieli do mediów.

- po czwarte wreszcie, tekst dysertacji powinien spełniać warunek dobrego pisarstwa naukowego, wyrażającego się precyzją sformułowań, jasnym referowaniem poglądów

własnych i przywoływanych autorów, jasną prezentacją własnych zamiarów badawczych, a także umiejętnością tworzenia syntez. Praca mgr Anny Marii Mróz została napisana językiem komunikatywnym, a co do reszty warunków wolno zakładać że doktorantka będzie mieć jeszcze wiele sposobności doskonalenia warsztatu naukowego.

4. Wniosek końcowy

Przedstawiona do oceny praca doktorska Pani mgr Anny Marii Mróz w pełni odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.), która z mocy art. 33 ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 84, poz. 455) ma zastosowanie do niniejszego przewodu doktorskiego. Opowiadam się za przyjęciem niniejszej dysertacji i w związku z tym wnoszę o dopuszczenie przez Wysoką Radę Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jan Łaszczyk

